

Wat is een adequaat pensioen?

- Pensioenambities meeste werkenden waargemaakt
- Kwetsbare groepen verdienen meer aandacht
- Versobering Witteveenkader heeft flinke invloed
- Nederland springt er internationaal goed uit
- Aanpassing stelsel aan veranderende omgeving gewenst

Prof. dr. Kees Goudswaard
Hoofdspreker Bismarck-lezing
2014

Bouwen we in Nederland voldoende pensioen op? Hoe staan we er voor in een internationaal perspectief? En wat voor ambitie hebben we met betrekking tot onze pensioenvoorziening? Deze vragen stonden centraal in de door Stichting NIMF georganiseerde, tweede Bismarcklezing.

Pensioenfondsbestuurders, politici en andere betrokkenen staan voor belangrijke keuzes. De brede dialoog over het pensioenstelsel is volop aan de gang en de versobering van het pensioen, de aanpassing van het Witteveenkader, is nog vers van de pers. Volgens hoofdspreker prof. dr. Kees Goudswaard, hoogleraar aan de Universiteit Leiden en voorzitter van de Commissie Toekomstbestendigheid aanvullende pensioenregelingen ('Commissie Goudswaard') kent de Bismarck-lezing dan ook een gelukkige timing. De lezing die, zo geeft Toine van der Stee (Blue Sky Group) in zijn inleiding aan, vernoemd is naar de Duitse staatsman die aan het eind van de negentiende eeuw als eerste een collectieve oudedagsvoorziening invoerde.

Goudswaard hoort, zo vertelt hij het gehoor van professionals uit de pensioensector, in de nu spelende pensioendialoog soms voorstellen waar hij niet enthousiast van wordt, zoals "Verhoog de rekenrente en de problemen zijn opgelost", of "Laat iedereen zijn pensioen maar zelf regelen". Maar er zijn ook positieve geluiden. Zo merkt Goudswaard dat er bij zowel ouderen als jongeren nog altijd veel draagvlak is voor risicodeling en collectieve regelingen. Beide punten ziet hij als sterke elementen in het Nederlandse pensioenstelsel: "Dat is iets wat we moeten behouden." Tegelijkertijd is er in de ogen van de hoogleraar genoeg aanleiding om het stelsel te moderniseren, want er zijn groepen binnen de Nederlandse beroepsbevolking die duidelijk minder pensioen opbouwen dan algemeen gewenst. Voor het grootste deel van de werkenden zijn de vooruitzichten echter goed en worden de pensioenambities, soms zelfs ruimschoots, waargemaakt.

Omvangrijk onderzoek

Deze conclusies baseert Goudswaard op een door Netspar gefinancierd, omvangrijk onderzoek van de Leidse universiteit, waarbij databestanden van het CBS met betrekking

'Risicodeling
en collectieve
regelingen
moeten we
behouden'

tot de AOW- en pensioenaanspraken, inkomens en vermogens voor circa 75.000 huishoudens aan elkaar werden gekoppeld.

Maar voorafgaand aan het in kaart brengen van de toekomstige pensioenen is het, aldus Goudswaard, zaak vast te stellen wat 'voldoende pensioen' precies is. Moet het pensioeninkomen voldoende zijn om armoede te voorkomen, of moet het voldoende zijn om de levensstandaard van voor de pensioendatum in redelijke mate in stand te houden? Goudswaard constateert dat we in Nederland heel goed voldoen aan de criteria die de Europese Unie en de Wereldbank hanteren voor het voorkomen van armoede. Het hogere criterium dat pensioen voldoende moet zijn om de levensstandaard in redelijke mate te behouden heeft twee kanten: "Het mag niet te weinig zijn, maar ook niet te veel. Anders is het ten koste gegaan van de periode voor de pensioneringsdatum", aldus Goudswaard.

Onderzoeken laten uiteenlopende wensen van toekomstige ouderen met betrekking tot de hoogte van hun pensioen zien, maar een vervangingsratio van 70% is, zo komt uit de internationale literatuur naar voren, een vrij algemeen geaccepteerde standaard om consumptie in voldoende mate door te kunnen zetten. Volgens de OESO bereikt de 'median earner' in Nederland een pensioen van 91% van het bruto gemiddelde loon. Maar, zo waarschuwt Goudswaard, dit is een theoretische berekening op basis van continue opbouw gedurende 45 jaar, met het maximale toegestane opbouwpercentage en met volledige indexatie. "Dat is dus niet realistisch en alleen weggelegd voor de happy few."

Wat bouwen we echt op?

In het Leids onderzoek is daarom gekeken naar wat de huidige 65-minners in werkelijkheid opbouwen. Daarbij hanteerden de onderzoekers een integrale benadering, waarin alle drie pensioenpijlers, dus ook spaargeld en beleggingen, en daarnaast ondernemingsvermogen en de netto waarde van de eigen woning werden meegenomen bij de berekeningen. Bovendien werden de vervangingsratio's (in hoeverre vervangt het pensioeninkomen het inkomen voor de pensioendatum) voor verschillende leeftijdsgroepen, huishoudens en sociaal-economische groepen op een rij gezet, dit alles voor een basisscenario waarin de reële rente op 1% is ingeschaald, de inflatie op 2%, de AOW volledig en de aanvullende pensioenen voor de helft zijn geïndexeerd, en voor de eigen woning een huurwaarde is toegerekend van 4%.

Daar komt uit naar voren dat de pensioenopbouw in de eerste en de tweede pijler een mediane bruto vervangingsratio oplevert van 71% van het bruto loon. Worden echter het overig vermogen en de eigen woning meegenomen in de berekeningen, dan liggen de uitkomsten aanmerkelijk hoger: voor de gehele beroepsbevolking tussen 35 en 64 jaar op 83%. Wordt gekeken naar de netto vervangingswaarde, dan loopt de mediane vervangingsratio zelfs op naar ruim 100%.

Goudswaard waarschuwt echter voor te groot enthousiasme: "Dit zijn medianen. Veel huishoudens hebben te maken met lage vervangingsratio's. Van alle huishoudens haalt 31% de bruto vervangingswaarde van 70% niet, ook niet als de eigen woning is meegerekend. Bij de zelfstandigen is dat zelfs bijna de helft." Kwetsbare groepen zijn volgens Goudswaard vooral zelfstandigen, eerstegeneratieallochtonen (die geen volledige AOW hebben kunnen opbouwen), mensen met een uitkeringsverleden en alleenstaande vrouwen.

'Bij de zelfstandigen haalt bijna de helft de bruto vervangingswaarde van 70% niet'

Bruto vervangingsratio's (mediaan)

Leeftijd	35-49	50-54	55-59	60-64	allen
1e+2e pijler	0,76	0,63	0,64	0,68	0,71
+ overig vermogen	0,82	0,69	0,70	0,77	0,77
+ woning	0,87	0,76	0,77	0,84	0,83

Netto vervangingsratio's (mediaan)

Leeftijd	35-49	50-54	55-59	60-64	allen
1e+2e pijler	0,90	0,76	0,78	0,82	0,84
+ overig vermogen	0,97	0,84	0,86	0,92	0,92
+ woning	1,04	0,94	0,96	1,03	1,01

Bron: Universiteit Leiden

Afgezet tegen de eigen verwachtingen zijn de resultaten volgens Goudswaard "niet slecht". Op basis van het pensioen in de eerste en tweede pijler kan volgens de onderzoeksresultaten twee derde van de werkenden de minimale verwachte consumptiebehoefte in de toekomst waarmaken. Wanneer ook overig vermogen en de eigen woning worden meegerekend, heeft nog slechts 19% een tekort ten opzichte van de geprojecteerde minimale consumptiebehoefte. De meeste mensen bouwen dus een goed pensioen op.

Maar, aldus Goudswaard, er zijn meerdere scenario's, waarbij de uitkomsten sterk verschillen met die in het basisscenario. Vooral de uittredingsleeftijd maakt veel uit, maar ook of er geïndexeerd kan worden aan de inflatie, wat de laatste jaren geen vanzelfsprekendheid is.

'De meeste mensen bouwen een goed pensioen op'

Versobering Witteveenkader

Goudswaard en zijn mede-onderzoekers berekenden ook wat de gevolgen zijn van de aanpassing van het Witteveenkader. Op basis van een extrapolatie van de beschikbare data (die tot en met 2010 lopen) naar 2015, blijkt dat de versoberde opbouw mogelijkheden flinke invloed hebben. Waar in de oude uitkomsten 49% van de werkenden in de eerste en tweede pijler geen bruto vervangingsratio van 70% haalt, is dat in de nieuwe uitkomst 56%.

Goudswaard kondigt aan dat hij verder onderzoek wil doen naar de effecten van de diverse pensioenhervormingen op pensioenuitkomsten. Ook is er verder onderzoek nodig naar de effecten van uiteenlopende carrièrepatronen, zoals het overstappen vanuit vaste dienstverbanden naar het zelfstandig ondernemerschap en weer terug. Goudswaard is ook geïnteresseerd in gedragseffecten: in hoeverre leidt ontoereikende opbouw tot meer sparen en/of langer doorwerken?

Internationale koppositie

In een internationale vergelijking komt Nederland nog altijd goed voor de dag wat betreft de pensioenvoorzieningen. Op initiatief van de OESO hebben zes landen met vergelijkbare, uitgebreide data een gezamenlijk onderzoeksproject opgezet. Daaruit komt naar voren dat Nederland na het Verenigd Koninkrijk het laagste percentage werkenden heeft dat een pensioen opbouwt dat lager is dan 66% van het eindloon. "Nederland springt daar dus gunstig uit, zeker als je in aanmerking neemt dat de versoering van het Witteveen kader in deze cijfers is meegenomen", aldus Goudswaard.

Percentage werkenden dat vervangingsratio van 66% eindloon niet haalt

Chili	84%
Noorwegen	64%
Frankrijk	61%
Verenigde Staten	59%
Nederland	41%
Verenigd Koninkrijk	32%

Bron: OECD Retirement Savings Adequacy Project

Ook in een tweede vergelijking scoort Nederland goed. Slechts 1% van de werkenden komt met zijn pensioeninkomen onder de armoedegrens van de OESO uit, waar het VK (5%), Frankrijk (16%), de VS 19%) en Chili (74%) slechter scoren. Noorwegen doet het met 0% beter, maar heeft volgens Goudswaard een duidelijk andere benadering: "Noorwegen heeft een relatief hoog percentage dat de nagestreefde vervangingswaarde niet haalt, maar armoede wordt daar goed vermeden."

De eindconclusie van Goudswaard dat Nederland er internationaal goed uitspringt waar het gaat om de toekomstige pensioenvoorzieningen, wordt gedeeld door John Landman, hoofd Toezicht Beleid Pensioenen bij De Nederlandsche Bank. Ook Landman vindt dat de verschillen in pensioenopbouw substantieel zijn en meer aandacht voor kwetsbare groepen welkom is. Maar in zijn reflectie op de lezing van Goudswaard zet hij wel vraagtekens bij het in Goudswaards lezing centraal gestelde begrip vervangingsratio. "Wat zegt deze eigenlijk? Wil ik in een land wonen waar de vervangingsratio gemiddeld 100% is?" Landman wil weten hoe de consumptiebehoefte zich door de tijd heen ontwikkelt en hoe deze zich verhoudt tot de zich eveneens in de tijd ontwikkelende vervangingsratio. Vraagstukken waar, aldus Goudswaard, zijn vervolgonderzoek naar de ontwikkeling van de toereikendheid van pensioenen tijdens pensionering antwoorden op kan geven.

'Wat zegt het begrip vervangingsratio eigenlijk?'

Naar een gedifferentieerde pensioenaanspraak?

Een tweede punt waar Landman bij stilstaat, is de door Goudswaard voorgestane integrale aanpak, waarbij ook de vermogenssituatie en de eigen woning worden betrokken in de beoordeling van de toereikendheid van pensioenen. "Pleit je daarmee voor een gedifferentieerde pensioenaanspraak? Wil je inkomens- en vermogensafhankelijkheid in je systeem introduceren?" Goudswaard wil dit wel, maar gericht op de kwetsbare groepen: "Je kunt denken aan varianten waarbij je uitgaat van een verplichte minimumpremie, maar met flexibiliteit in de inleg."

Een politieke vraag is volgens Landman waar de verantwoordelijkheid ligt voor een adequaat pensioeninkomen. "Goudswaard zegt terecht dat we een visie moeten hebben op de pensioenambitie, maar is men daar zelf verantwoordelijk voor of is dat de overheid?" In Nederland is er een belangrijke rol weggelegd voor de sociale partners, maar, aldus Goudswaard, deze is sterk ingeperkt. "Denk aan de fiscale weg, zoals nu door de beperking van het Witteveen kader."

Aanpassen aan een veranderende omgeving

Een interessante conclusie trekt Landman uit het gegeven dat, volgens onderzoek van Mercer, naast Nederland ook Denemarken en Australië goed scoren met hun pensioenvoorzieningen. "De drie landen hebben totaal verschillende pensioenstelsels. Kennelijk kun je dus op meerdere manieren een goed pensioen realiseren", aldus Landman. Om dit direct te relativeren: "Denemarken en Australië hebben pas sinds begin jaren negentig een tweede pijler. De pensioensystemen zitten daar dus nog in de opbouwfase en moeten zich nog bewijzen qua houdbaarheid."

Landman verwacht dat pensioenstelsels zich internationaal naar elkaar toe zullen bewegen. In Australië wil men wellicht toch een levenslange uitkering, in het VK ziet hij dat men weer meer richting collectieve regelingen beweegt. In Nederland vragen we ons af of collectiviteit en solidariteit nog wel bij deze tijd passen. Duidelijk is dat inspelen op de veranderende omgeving belangrijk is. "Een topspeler worden is knap, aan de top blijven is veel moeilijker."

Voorbeelden van deze veranderingen zijn de multiculturele samenleving, waarin sommige groepen gewend zijn om zelf te zorgen voor de oudste generatie. Voor hen hoeft de vervangingsratio niet zo hoog te zijn, de ouderen trekken in bij hun kinderen. Een tweede voorbeeld is de individualisering. Dit betekent volgens Landman niet dat iedereen ook een individueel systeem wil. "De collectieven van vroeger, klantentrouw, bijvoorbeeld via zuilen, vervagen en worden minder homogeen en vanzelfsprekend. De heterogeniteit in collectieven neemt toe en het individu wil meer inzicht, meepraten en verantwoording. Daarom is de roep om en behoefte aan flexibiliteit, differentiatie en maatwerk logisch."

Net als Goudswaard wijst Landman op het veranderende karakter van de arbeidsmarkt, waar vaste dienstverbanden steeds minder de standaard zijn en het aantal zelfstandigen toeneemt. Landman: "Zijn we verantwoordelijk voor de pensioenvoorziening van deze zelfstandigen, of moeten ze het zelf regelen? We moeten nadenken met elkaar hoe we de nieuwe generatie kunnen faciliteren. De kinderen van nu gaan straks op een andere manier en met een ander perspectief de arbeidsmarkt op dan wij en dat vraagt dus ook iets van ons pensioenstelsel."

'Moeten zelfstandigen hun pensioen zelf regelen?'

Positieve effecten van de pensioendialoog

Vertrouwen is in de ogen van Landman cruciaal voor een duurzaam pensioenstelsel dat aansluiting vindt bij de toekomst. Geloofwaardigheid, betrouwbaarheid en intimiteit staan in een door Landman getoonde formule tegenover egocentriciteit en eigenbelang. "Een adequaat pensioen vraagt een duurzaam pensioenstelsel dat zich weet aan te passen aan de omgeving waarin het functioneert en een breed draagvlak in de vorm van vertrouwen kent", aldus Landman. De nationale pensioendialoog beoordeelt hij positief. "Veel

betrokkenen binnen en buiten het pensioenveld staan open voor verandering en zijn proactief in het aandragen van analyses, opvattingen en visies. Bovendien heeft de dialoog een dynamiek op gang gebracht die wel eens een daadwerkelijk omslagpunt kan realiseren en een momentum voor noodzakelijke en wenselijke aanpassingen aan het pensioenstelsel” De levendige discussie van de sprekers met de zaal bevestigt de woorden van Landman.